میتودی دەرهێنانی شانۆیی لە نمایشی (کۆچبەران)دا

د. فازڵ جاف

شانۆیی «کۆچبەران» چوارەمین شانۆنامەیە لە شانۆنامەکانی نووسەری سلاڤۆمیر مرۆژێک، کە من دەرم هێنابێ، لە ساڵی ١٩٩٥ەوە خولیای دەرهێنانی (کۆچبەران)م کەوتە سەر، بەر لەم شانۆنامەیە، سێ جار شانۆنامەکانی (مرۆژێک)م دەرهێناوە، پاش ئەو سێ ئەزموونە، ئیتر بە خۆمم گوت: بوەستە و بەسە، چیتر نابێ کار لە سەر شانۆنامەکانی مرۆژێک بکەم.

پێموایە نابێ، یان ڕاستترە بڵێم بۆ دەرهێنەر باش نییە، چەند بەرهەمێکی هەمان نووسەر دەربهێنێ، پێشتر بە هەمان شێوە، چەند بەرهەمێکی (ستریدنبێرگ)م خستووەتە سەر تەختەی شانۆ، بە ڕووسی، بە عەرەبی و بە سویدی کارم لەسەریان کردووە، بەڵام یەک بەرهەمی تری ماوە کە حەزدەکەم بە کوردی دەری بهێنم، ئەویش شانۆنامەی یارییە خەونێکە، چەند جارێکیش پلانم بۆ جێبەجێ کردنی داناوە، بەڵام سەری نەگرتووە. ئەگەر دەرهێنەر بەردەوام کاری لە چەند بەرهەمێکی یەک نووسەر کرد، ڕەنگە زۆر باش نەبێ، چونکە وای لێ دێت دەتوانێ بە ئاسانی ئیشەکە بکا. هەر دەرهێنەرێکیش شانۆنامەیەکی بە ئاسانی بۆ شانۆ دەرهێنا، ئەوە ئەگەری خۆدووبارەکردنەوەی هەیە.

دەرهێنەر دەبێ بەردەوام کار لە دەقێکدا بکا، کە دەرهێنانی زۆر ئاسان نەبێ، باشتر وایە کار لە سەر شانۆنامەیەک بکا، هەست بکات دەرهێنانی زۆر ئاسان نییە، شانۆنامەیەک کە وا لە دەرهێنەر بکا بە خۆی بڵێت؛ ڕەنگە نەتوانم بەئاسانی دەری بهێنم. خۆ ئەگەر ڕاستەوخۆ بە خۆی گوت: ئەم شانۆنامەیە سادە و ئاسانە، بە ئاسانی دەتوانم دەری بهێنم، ئەوە باشتر وایە دەستبەجێ دەستی لێ هەڵگری، هەستم دەکرد لەگەڵ بەرهەمەکانی مرۆژێک خەریکە وام لێ دێ، نازانم ئەمە هەستی خۆم بوو.

لە ساڵی ١٩٩٥دا دەمویست کۆچبەران بخەمە سەر تەختەی شانۆ، کە لە زانکۆی لەندەن ماستەرم دەخوێند، ویستم ئەم شانۆنامەیە، وەک بەرنامەی ماستەرەکەم بخەمە سەر شانۆ، سەرپەرشتیارەکەم گوتی؛ نابێ، چونکە ئەم کارە زۆر لە شانۆنامەی «بەدەم چاوەڕوانیی گۆدۆ»وە نزیک بوو، ئەوەبوو ئەو کاتە « هەر

ئـەو سـاڵە (تەرتـوف)ی مۆلێـرم بـە ئینگلیـزی خسـتە سـەر شـانۆ.

بۆچـی لـە شـانۆدا ئەوەنـدە هـەواداری شـێوازی (سـلاڤۆمیر مرۆژێـک)م؟ ئـەوە لەبـەر ئـەوە بـوو شـانۆنامەکانی ئـەو جۆرێکـن لـە ئەبسـێورد «لا معقـول». ئەگـەر بـەوردی لـە ئەدەبـی شـانۆی ئەبسـێورد بکۆڵینـەوە، دەبینیـن کـە بەسـەر ئەبسـێوردی ڕۆژهەڵاتـی ئەورووپـا و ئەبسـێوردی ڕۆژئـاوای ئەورووپـا دابـەش دەکریـن، چەنـد جیاوازییەکـی زەقیـش لەنێـوان هەردووکیانـدا بـەدی دەکـرێ، ئەبسـێوردی ڕۆژئـاوای ئەورووپـا، بـە پلـەی یەکـەم باسی بـوون و نەبوون، پرسـیارە بوونگەرییـەکان دەکات وەک: چـۆن دەژیـن، واتـای ژیـان چییـە و چـۆن لێکدانەوەی بۆ دەکەین، بەڵام لـە ئەبسـێوردی ڕۆژهەڵاتـی ئەورووپـادا مەسـەلەی سیسـتم، کێشـەی دەسـەڵات و پێوەندیـی مـرۆڤ بـە دەسـەڵاتەوە، چەوسـاندنەوەی مـرۆڤ لەلایـەن دەسـەڵاتەوە، ئەوانـە پرسـی سـەرەکین، ئیـدی ئەگـەر دەسـەڵاتەکە سیسـتم، ئەگـەر حوکمڕانـی تـاک، یـان هـزر و ئایدیـا بـێ.

بـۆ نموونـە لـە (کۆچبـەران)دا دوو کـەس لـە ژوورێکـدا دەژیـن، هەروەکـوو ئـەوەی بـە زۆری لـە شـانۆنامەکانی هارۆڵـد پینتـەردا دووبـارە دەبنـەوە. ئـەو شـێوازەی مرۆژێـک، شـێوازێکی ئەبسـتراکتە، لـە چەشـنی کەسـایەتییەکانی بێکێـت. بێکێـت جیهانێـک دەخوڵقێنـێ لـە واقیعـدا بوونـی نییـە، بـەڵام بۆ بینـەر دەبـێ بـە واقیـع، خـۆ ئەگـەر بـاش لێکـی بدەینـەوە، بـە هیـچ جۆرێـک واقیـع نییـە و لـە هیـچ شـوێنێک ئـەو دۆخـە جێـی نابێتـەوە، وەک چـۆن دوو کـەس، ڤلادیمێـر و ئێسـتراگون، لـە دوورپیانێکـدا لـە شـانۆنامەی «بـەدەم چاوەڕوانیـی گـۆدۆ»دا چاوەڕێـی گـۆدۆ دەکـەن. بینـەران تا دێ، ئـەو جیهانـە نـاوازە نامەعقوولـە قبـووڵ دەکـەن و لەلایان دەبـێ بـە جیهانێکـی ئاسایی و مەعقوول، بـەڵام جیهانەکـە خـۆی لـە خۆیـدا مەعقـوول نییـە.

بەشـبەحاڵی مرۆژێـک -یـش، بـۆ نموونـە لـە شـانۆنامەی لـە چەقـی دەریـا (گێـژەن)دا بەلەمێـک گیری خواردووە و سـێ کەسـی لەسەرە، هەرسێکیان برسـییانە، دووانیـان دەیانـەوێ سـێیەمیان (بچـووک) کەکەیـان بخـۆن، ئەمەیـان شـێوازێکی دیکـەی شـانۆنامەی ئەبسـێوردە. کەسـەکانی شـانۆنامەی «ڕووتبوونـەوە»ی مرۆژێـک دوو کارەکتـەرن، هەرووکیـان خزێنراونەتـە ژوورێکـەوە، دواتـر دوو دەسـتیان لـێ پەیـدا دەبـێ کـە تـەواو بەسـەریاندا زاڵ دەبـن و هەمـوو ئازادییەکیـان لـێ زەوت دەکەن، لـە «دوو پێغەمبـەر»دا، لـە وڵاتێکـدا حوکمڕانـی بەڕێـوە ناچـێ، هەمـوو چاوەڕێـن پێغەمبەرێـک بـێ و بارودۆخەکەیـان بـۆ چـاک بـکا، پـاش چاوەڕوانییەکـی زۆر، لەجیاتـی پێغەمبەرێـک بێـت و وەڵامـی پرسـیارەکانیان بداتـەوە و گۆڕانـکاری بـکا و خـەون و ئاواتـی ئـەو خەڵکـە بهێنێتـە دی، دوو پێغەمبـەر پەیـدا دەبـن، ئەوجـا ئامانجـی ئـەو خەڵکـە دەبێتـە ئـەوەی چـۆن لـە یەکێـک لـەم دوو پێغەمبـەرە ڕزگاریـان ببـێ، ئەمـە بـۆ خـۆی کۆمەڵێـک هێمـا و ڕەمـزی تایبـەت دەگرێتـە خـۆی. بەدرێژایـی نمایشـەکە هەسـت دەکەیـت تـۆش لـەو وڵاتەدایـت و ئـەو واقیعـەت لـەلا دەبێتـە واقیعێکـی ڕاسـتەقینە.

لەنـاو زۆربـەی شـانۆنامەکانی (مرۆژێـک)دا، ڕووبـەڕووی دوو کەسـایەتی دەبینـەوە، کـە لـە چەنـد شانۆنامەیەکیدا دووبارە دەبنـەوە، یەکێکیـان ڕۆشـنبیرە، یـان ئایدیالیسـتە، خاوەنـی هـزرە و دەم لـە فەلسـەفە دەدا. دووەمیـان کەسێکی نەخوێنـدوار و بـازاڕی و ڕەوشـت زبر و درە، ئەمە لە ڕووتبوونەوە و دوو پێغەمبـەردا زۆر ئاشـکرا دیـارە.

سـەبارەت بـە میتـودی دەرهێنـان لـە (کۆچبـەران)دا، دەبـێ ئـەوە بڵێـم، بـەڕای مـن دەرهێنـەر ئەگـەر میتودی هەبـێ، کـە مەرجیش نییـە هەمـوو دەرهێنەرێک میتودی هەبـێ، هەندێـک جـار بـێ میتـودی بـۆ دەرهێنـەر خـۆی لـە خۆیـدا میتـودە، بـەڵام ئـەم بۆچوونـە وا

نەبێ بۆ هەموو دەرهێنەرێک بگونجێ و بەکەڵکی بێ، چونکە هەموو ڕێژیسێرێک تێیدا سەرناکەوێ. ئەوانەی کە میتودیان هەیە و لێی تێگەیشتوون، کارکردنیان لەگەڵ دەق و ئەکتەر ئاسانترە، تەنانەت ئاراستەکردنی نمایشەکەیان بۆ بینەرانیش ئاسانترە، ئەو چەمکانەی کە لە میتودی دەرهێناندا پەیڕەویان دەکەم، یەکەمیان (شێوازگەری)یە. ئەم چەمکە چی دەگەیەنێ؟ لە یەکێک لە پێناسەکانی ئەم چەمکەدا، ئەوەندەی من بزانم ڕوونترین و قووڵترین پێناسەیە، میێرهولد دەڵێ: «بەشێوازکردنی دیاردەیەک ئەوەیە، چۆن دیاردەکە، یان ڕووداوێک، یان قۆناغێکی مێژوویی بەشێوازێک یان بە وردەکارییەک، یان دووان گوزارشتی لێ بکەین، بێ ئەوەی بایەخ بە هەموو وردەکارییەکانی ژیانی ڕۆژانە بدەین.»، واتە جەوهەر و کاکڵەی واقیع وەردەگرین، ئەوەی زیادە و پێویست نییە ڕای دەماڵین، یان ئێمە بەپێی چەمکی شێوازگەرێتی هەین.

لە شانۆنامەکانی مرۆژێک -دا دەرهێنەر، بوارێکی زۆری بۆ پیادەکردنی شێوازگەرێتی هەیە. خۆ ئەگەر کورتتری بکەمەوە دەڵێم: دوو جۆر شانۆنامە لەلای مرۆژێک هەن: یەکێکیان تاڕادەیەک لە ڕیالیزمەوە نزیکە، لەوانە «تانگۆ» و «پۆلیس» و «خۆشەویستی لە قرم» و «کۆچبەران» ... و تاد. ئەم شانۆنامانە مۆرکی ڕیالیزمیان پێوە دیارە، هەرچی ئەوانی ترە، وەک «ڕووتبوونەوە» و «لە چەقی دەریادا» و «دوو پێغەمبەر» ڕووداوەکانیان زیاتر لە جیهانێکی خوڵقێندراو و ئەبستراکتدا ڕوو دەدەن، دەرهێنەر لەو شانۆنامانەدا بواری فراوانترە و دەتوانێ دەستکراوەتر کاریان تێدا بکا، بەڵام پیادەکردنی سیماکانی چەمکی شێوازگەرێتی لە «کۆچبەران»دا کەمتر دەردەکەون، بۆیە لەوانی دی زەحمەتترە.

خاڵی دووەم پێوەندی بە میتودی شانۆواندن - تمسرح (Theatrecality)ـەوە هەیە، کە بۆ شێوازی کارکردنم وەک ڕێژیسێر چەمکێکی جەوهەرییە، ئەویش ئەوەیە چۆن هەر شتێک کە لەسەر شانۆ نمایشی دەکەیت، شێوازێکی شانۆیی گونجاو لە خۆ بگرێ، نەک تەنیا وای پێشان بدەین کە گواستنەوەیەکی فۆتۆگرافی سەت لە سەتی واقیعە. بە بۆچوونی میێرهولد، کە خۆم بە پێڕەوکاری ئەو قوتابخانەیە دەزانم، دەبێ لێرە و لەوێ، ئەگەر بەدرێژایی نمایشەکەش نەبێ، شێوازێک، یان دووان، یان جار جار ئاماژەیەک بە بینەر بدات، کە ئەوە بینەرە تەماشای نمایش دەکا، ئەگەر بۆ ساتێکیش بێ نابێ بیری بچێتەوە کە ئەمە شانۆیە، هەروەها ئەکتەریش کە لەسەر پانتایی شانۆ نمایش دەکا، بۆ ساتێکیش بێ، نابێ لەبیری بچێتەوە کە ئەکتەرە و نمایش دەکا.

سەبارەت بە هەردوو کارەکتەرەکەی کۆچبەران، من ویستوومە لە چەند شوێنێکدا ئەو ئاماژەیە بگەیەنمە بینەر، کە لە نمایشی شانۆدایە، باشە ئەم مەبەستە لە کام یەک لەو دوو کارەکتەرە باشتر بەرجەستە دەبێ؟ هەڵبەتە لە کارەکتەری ڕۆشنبیرەکەدا. لەلای ئەو جۆرە دابڕانێک بەدی دەکرێ کە لەلای برێخت پێی دەگوترێ نامۆکردن، لەلای میێرهولدیش دەچێتە چوارچێوەی شانۆواندنەوە.

ئەم میتودانە هەموویان کە لەلای بێرتۆلد برێخت زۆر ورد و پوخت تیۆریزە کراوە، ئەگەرچی وەک کەشف و داهێنانی یەکەم، هەموویان لە داهێنانەکانی میێرهولددا سەریان هەڵداوە، بەڵام برێخت تیۆریزەی کردووە و بەتیۆری وردتر گوزارەی لێ کردوون. بۆ میتودی شانۆواندن و بەرجەستەکردنی ئەم میتودە، هەروەها بۆ چەمکی شێوازگەرێتی، دوو ڕێگەمان لە پێشە، کە هەردووکیان زۆر گرنگن، یەکێکیان جەستەیە، دووەمیان ڕیتمە. جەستە کە دەکاتە (کۆمپۆزیسیۆن)، کە تۆ چۆن دەتوانی لەسەر

شانۆ کۆمپۆزیسیۆن دروست بکەیت، کە دەڵێین کۆمپۆزیسیۆن ئەگەر لە چوارچێوەی سەما، یان مۆسیقا باسی لێوە بکەین، نموونەکانمان پێویستە وردتر بن، واتە پێویستمان بە کاری وردە. مۆسیقا بۆ گرنگە، چونکە دیقەتی تێدایە، ئەگەر لە مۆسیقادا دیقەت نەمێنێ، چی ڕوو دەدا؟ نەشاز و لێکترازان دروست دەبێ، لە سەماشدا بەهەمان شێوەیە، ئەگەر دیقەت لە نمایشی جەستەدا نەمێنێ شتێک دروست دەبێ کە دەکرێ بەویش بڵێین لێکترازان (نەشاز)، واتە نەمانی هاوئاهەنگی و هارمۆنیا.

بەداخەوە لە نواندندا کەمتر دەتوانین پەیڕەوی ئەم لایەنە بکەین، بە بەراورد لەگەڵ مۆسیقا، بە ئەندازەی ئامێرێکی مۆسیقا ورد بیت و کەم و زیاد قبووڵ نەکا، واتە جەستەیەک بێ نەخشەی جووڵە و ئاماژەکانی بە وردی وێنا کرابن.

جەستەی ئەکتەر ڕیتمێک دەخوازێ کە لەسەر بنەمای مۆسیقا بنیاد نرابێ، بۆ گەیشتن بەم ئاستە، دەرهێنەر لە مۆسیقادا پێویستی بە جۆرە زانیارییەک هەیە، زانیارییەکەی چەند فراوان بێ، ئەوەندە باشترە. خۆ ئەگەر دەرهێنەر ئامێرێکی مۆسیقاش بزانێ ئەوە زۆر باشترە، بەڵام بۆ زانیاری دەربارەی مۆسیقا و یاساکانی دەهێنەر و بنەماکانی مۆسیقا لە ژەنینی ئامێرێک گرنگترە. بنەماکانی مۆسیقاش ئەمانەن؛ ڕیتم، تیمپۆ، کۆمپۆزیسیۆن، هارمۆنی لەگەڵ کۆنتراست. ئەگەر ڕێژیسێر ئەو زانیاریانەی لە مۆسیقادا هەبێ، ئەوە دەتوانێت ئەو فۆڕمانە بدۆزێتەوە و کاریان لەسەر بکا کە لەسەر بنەمای ڕیتمێکی ورد بنیاد دەنرێ، ئەمە ئەو کەرەستانەن کە من هەوڵم داوە لەم نمایشەدا بەکاریان بهێنم.

خاڵێکی دیکە کە دەمەوێ ئاماژەی پێ بکەم ئەوەیە لە شێوازی دەرهێنانی ئەو شانۆنامانەدا، لەسەر بنەمای یاریکردن بە پایە و پێگە (Status) کارم کردووە، کە تا ئێستا لەشانۆی ئێمەدا زۆر باو نییە، ئەویش ئەوەیە کە چۆن بتوانیت گۆڕانکاری، بەرزی و نزمی بۆ پایە و پێگەی کارەکتەرەکان بدۆزیتەوە، بەتایبەتی لەدەقی دوو کارەکتەریدا. بۆ نموونە کە دەگەڕێینەوە بۆ زۆرینەی دەقەکانی کۆمیدیا لەلای شەکسپیر، مۆلێر تا دەگەینە بێکیت «بەدەم چاوەڕوانیی گۆدۆ»وە بەردەوام دوو کەس یاری بە پایە و پێگە دەکەن، پایەی یەکەمیان نزم و پایەی ئەوی تر بەرز دەبێتەوە، هەندێک جار دەگاتە یەک ئاست و هەندێک جاریش ئەوەی لە سەرەتاوە پایەی بەرزە لە کۆتاییدا پایەی نزمتر دەبێتەوە. ڤلادمێر و ئیستراگۆن چەند جار پایەیان نزم دەبێ و بەرز دەبێتەوە، ئێمە لە ژیانی ڕۆژانەماندا بەبێ ئەوەی بەخۆمان بزانین، پایە بەرز دەکەینەوە و پایە نزم دەکەینەوە، لە یەک حاڵەتدا نەبێت، کاتێک دوو کەس عاشقی یەک دەبن، ئیتر پایە نامێنێ، ئەمە لە خوێندنەوەی زمانی جەستەدا بەدی دەکرێ، بۆیە پێموایە دەرهێنەر تا لە زمانی جەستەدا شارەزاتر بێ، باشتر میزانسینەکان دادەنێ و باشتر ئەکتەریش ئاراستە دەکا، هەروەها باشتریش فۆڕم بۆ تێگەیشتن لە واتای ناوەوە دروست دەکا.